

Το περιοδικό *Γλωσσολογία/Glossologia* φιλοξενεί με χαρά τον παρόντα αφιερωματικό τόμο στον Καθηγητή Σάββα Λ. Τσοχατζίδη με την ευκαιρία της αφυπηρέτησής του, με προσκεκλημένη επιμελήτρια την Αναστασία Γιαννακίδου. Ο Σάββας Τσοχατζίδης καλλιέργησε με συνέπεια και επιμονή τα πεδία της σημασιολογίας και της πραγματολογίας στην τομή τους με ζητήματα φιλοσοφίας και ιστορίας της γλώσσας. Το έργο του εκτείνεται από τη διατριβή του το 1984 για ορισμένα μη τυπικά επιτελεστικά ρήματα έως και το πιο πρόσφατο βιβλίο του *Truth, Force and Knowledge in Language* (2020), ενώ περιλαμβάνει πολυάριθμα βιβλία, άρθρα σε διεθνή περιοδικά, δημοσιεύματα σε συλλογικούς τόμους και βιβλιοκρισίες. Μέσα από αυτή την πορεία ανέδειξε τους τρόπους με τους οποίους η μελέτη της γλώσσας φωτίζει τη συγκρότηση της ανθρώπινης σκέψης και κατέστησε σαφές ότι τα γλωσσολογικά προβλήματα δεν μπορούν να αποσυνδεθούν από τις επιστημολογικές και θεωρητικές τους παραδοχές.

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την προσκεκλημένη επιμελήτρια, καθώς και τη Μαρία Καραλή και τη Γιαννούλα Γιαννουλοπούλου, που συνέβαλαν καθοριστικά στη σύλληψη και την υλοποίηση του τόμου. Εκ μέρους της Εκδοτικής Επιτροπής και, πιστεύουμε, ολόκληρης της ακαδημαϊκής κοινότητας της ελληνικής γλωσσολογίας, προσφέρουμε τον τόμο αυτό στον Σάββα Τσοχατζίδη ως ελάχιστο δείγμα αναγνώρισης του έργου του και του ευχόμαστε να συνεχίζει να προσφέρει ακαταπρόσβλητα στην ελληνική γλωσσολογία.

Οι εκδότες
Διονύσης Γούτσος
Σπυριδούλα Μπέλλα

Ευχαριστήριο
Σάββας Λ. Τσοχατζίδης

Είχα την τύχη να διδαχθώ τη γλωσσολογία από ανθρώπους που δεν ήταν φιλοσοφικά απαίδευτοι, και αυτό με βοήθησε να διακρίνω από νωρίς ότι η αυτογνωσία και η αυτοπεποίθηση είναι χαρακτηριστικά που δύσκολα συνυπάρχουν. Στο μεγαλύτερο μέρος του, το έργο μου στοχεύει να δείξει ότι η δυσκολία αυτή γίνεται προφανής όταν μερικές κρίσιμες θέσεις δημοφιλών θεωριών για τη γλώσσα εξεταστούν με ακρίβεια, και να εντοπίσει περιορισμούς που επιβάλλει αλλά και αναδιατάξεις που επιτρέπει αυτό το γεγονός. Πιστεύω ότι έχω αφήσει αρκετά πλούσιο υλικό στους νεότερους, είτε προς αμφισβήτηση είτε προς αξιοποίηση.

Με συγκινεί και με τιμά η παρουσία στο τεύχος αυτό συναδέλφων που εκτιμώ βαθιά και που σταθερά εμπιστεύομαι. Τους ευχαριστώ θερμά για την ευκαιρία που μου δίνουν να απολαύσω τη μελέτη νέων κειμένων τους, όπως ευχαριστώ και τους εκδότες της *Γλωσσολογίας* που υποδέχθηκαν τα κείμενα αυτά. Ιδιαίτερώ θέλω να ευχαριστήσω, γιατί είχε και τη συνολική επιστημονική επιμέλεια του τεύχους, τη διακεκριμένη συνάδελφο Αναστασία Γιαννακίδου, την πιο απαιτητική και πιο δημιουργική φοιτήτρια που είχα ως πανεπιστημιακός δάσκαλος, από το έργο της οποίας δεν έχω σταματήσει να διδάσκομαι και να εμπνέομαι.

Σημασιολογία και γλωσσική πράξη: Μια διαδραστική σχέση Τιμής ένεκεν Σάββα Α. Τσοχατζίδη

Αναστασία Γιαννακίδου
University of Chicago

«Λόγος γάρ ἔργου σκῆ»
Δημόκριτος, απόσπασμα 145

Ο τόμος αυτός αποτελεί φόρο τιμής στον δάσκαλο και μέντορά μου Σάββα Τσοχατζίδα, Ομότιμο Καθηγητή Γλωσσολογίας και Φιλοσοφίας της Γλώσσας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Υπήρξε εξαιρετική τύχη για μένα το ότι ο αγαπητός Σάββας εξελέγη καθηγητής στο ΑΠΘ κατά το προτελευταίο έτος των σπουδών μου (1988-1989). Θυμάμαι πώς μιλούσαν όλοι για τον, νέο τότε, καθηγητή-αστέρι που είχε έρθει από το Γιοχάνεσμπουργκ για να διδάξει φιλοσοφία της γλώσσας. Τα δυο μαθήματά του που παρακολούθησα, Πραγματολογία και Φιλοσοφία της Γλώσσας, καθόρισαν κυριολεκτικά την επαγγελματική μου πορεία: ο Σάββας ενθάρρυνε την περιέργειά μου, με ενέπνευσε να ασχοληθώ με το διεπίπεδο σημασιολογίας και πραγματολογίας και υπήρξε επόπτης της μεταπτυχιακής μου διατριβής «Κύρια ονόματα: Η διαμάχη ανάμεσα στη φιλοσοφία της γλώσσας του Kripke και του Searle» (1992). Σαράντα τέσσερα χρόνια μετά οι πιθανοί κόσμοι, η αλήθεια και η προθετικότητα εξακολουθούν να αποτελούν για μένα αντικείμενο μελέτης και, κυρίως, γοητείας. Νιώθω μεγάλη ευγνωμοσύνη για εκείνα τα πρώτα διαβάσματα, τα ερεθίσματα και την ενθάρρυνση της κριτικής στάσης που μου προσέφερε ο Σάββας. Το παρόν τεύχος είναι ένα μικρό δείγμα της αγάπης και του σεβασμού μου.

Ο Σάββας Λαζάρου Τσοχατζίδης σπούδασε στην περίφημη École des Hautes Études et Sciences Sociales του Παρισιού, όπου διατέλεσε φοιτητής του μεγάλου Oswald Ducrot και εκπόνησε τη διδακτορική του διατριβή το 1984. Διατέλεσε διευθυντής Νεοελληνικών Σπουδών στο Department of Classics, University of the Witwatersrand του Johannesburg (1985-1988) και Καθηγητής Γενικής Γλωσσολογίας και Φιλοσοφίας της Γλώσσας στη Φιλοσοφική Σχολή του Α.Π.Θ. από το 1988 έως το 2023. Διατέλεσε επίσης επισκέπτης ερευνητής στο Institut Jean Nicod της École Normale Supérieure του Παρισιού, επίτιμος ερευνητικός εταίρος στο University College London και επισκέπτης καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Κύπρου. Έχει πλουσιότατο συγγραφικό έργο, το οποίο περιλαμβάνει βιβλία όπως το *Truth, Force and Knowledge in Language: Essays on Semantic and Pragmatic Topics* (2020). Είχε επίσης την αποκλειστική επιστημονική επιμέλεια των έργων *Interpreting J.L. Austin: Critical Essays* (2018), *John Searle's Philosophy of Language: Force, Meaning and Mind* (2007), *Intentional Acts and Institutional Facts: Essays on John Searle's Social Ontology* (2007), *Foundations of Speech Act Theory: Philosophical and Linguistic Perspectives* (1994) και *Meanings and Prototypes: Studies in Linguistic Categorization* (1990). Όπως επίσης μπορεί να δει κανείς στην εργογραφία του, εργασίες του έχουν δημοσιευθεί σε επιστημονικά περιοδικά υψηλού κύρους –μεταξύ άλλων, *Mind*, *Analysis*, *Logique et Analyse*, *Erkenntnis*, *Linguistics and Philosophy*, *Logic and Logical Philosophy*, *Journal of Applied Non-Classical Logics*, *Philosophical Investigations*, *Journal of Philosophical Research*, *The Philosophical Forum*, *Notre Dame Philosophical Reviews*, *Acta Analytica*, *Linguistics*, *Linguistische Berichte*, *Pragmatics and Cognition*, *Journal of Pragmatics* και *Semiotica*.

Ο Σάββας, στην πολυετή του πορεία ως διανοητή, έχει εκπροσωπήσει επάξια την ελληνική ακαδημαϊκή κοινότητα σε ένα από τα πιο απαιτητικά και ανταγωνιστικά πεδία της παγκόσμιας φιλοσοφίας. Υπήρξε ένας από τους ελάχιστους Έλληνες στοχαστές που δεν μετέφερε απλώς την δυτική αναλυτική σκέψη στην Ελλάδα, αλλά εξήγαγε

πρωτότυπη φιλοσοφία από την Ελλάδα προς τη διεθνή κοινότητα, επαναπροσδιορίζοντας τα όρια μεταξύ γλώσσας, προτασιακού περιεχομένου (αυτό που παραδοσιακά αποκαλούμε σημασιολογία και που στηρίζεται στην τιμή αληθείας) και γλωσσικής πράξης. Δεν αρκέστηκε, όπως πολλοί, στο να αντιγράψει τις τάσεις ή να δείξει μοντέρνος. Τον ενδιέφερε να συνεισφέρει ουσιαστικά και με καινοτομία στο διεθνές παράδειγμα και αυτή τη φιλοδοξία καλλιέργησε και σε εμάς τους φοιτητές του. Συμμετείχε κριτικά σε συζητήσεις για τη σχέση γλώσσας, λογικού περιεχομένου και γλωσσικής πράξης με ακρίβεια και τόλμη, ακόμη κι όταν η κριτική του απευθυνόταν σε δημοφιλείς και ισχυρές τάσεις. Τα άρθρα του *Three problems for the knowledge rule of assertion* (2019), *A purported refutation of some theories of assertion* (2014) και *How to forget that “know” is factive* (2012) αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα του κριτικού του λόγου και εν γένει της αναλυτικής του οξυδέρκειας. Και βεβαίως, η ανανεωτική του προσέγγιση στην θεωρία των γλωσσικών πράξεων του Searle, όπως θα αναφέρω παρακάτω.

Κατά τη γνώμη μου, ο Σάββας έχει διαδραματίσει έναν κομβικό, σχεδόν ανατρεπτικό ρόλο για τα ελληνικά ακαδημαϊκά δεδομένα, καθώς υπήρξε από τους πρώτους που όχι μόνο εισήγαγαν την Αναλυτική Φιλοσοφία της Γλώσσας ως αυτόνομο και συστηματικό πεδίο έρευνας, αλλά και την ανανέωσαν. Ο ρόλος του δεν περιορίστηκε στη διδασκαλία κειμένων, αλλά στην εισαγωγή ενός νέου τρόπου σκέψης, όπως αποκαλύφθηκε και στα δικά μου μάτια όσο είχα την ευκαιρία να μαθητεύσω κοντά του, και βεβαίως στη διάρκεια της συνεχούς επαφής μου με τα γραπτά του. Η αναλυτική φιλοσοφία, όπως την άσκησε ο Σάββας, αποτέλεσε μια ριζική πρόταση για το πώς πρέπει να ασκείται η φιλοσοφική και σημασιολογική έρευνα: με επιστημονική αυστηρότητα, λογική ακρίβεια και χωρίς αγκυλώσεις της μόδας ή της κλίκας. Η ανάλυση πρέπει να είναι ακριβής, συνεπής και με προτεραιότητα στην εμπειρική επάρκεια και τα επιστημολογικά κριτήρια. Σε αντίθεση με το παραδοσιακό μοντέλο που αντιμετώπιζε τους φιλοσόφους ως «αυθεντίες» προς σχολιασμό, ο Σάββας εστίασε στην κριτική αποδόμηση επιχειρημάτων. Με γνήσιο σωκρατικό πνεύμα, θεωρούσε ότι μία θέση είναι έγκυρη μόνο αν τα λογικά της επιχειρήματα αντέχουν στον έλεγχο και αντικατέστησε το συχνά ποιητικό ή δοκιμαϊκό ύφος της φιλοσοφικής παραγωγής (εγχώριας και διεθνούς) με γλώσσα ακρίβειας, λογικής συνέπειας και αυστηρού ορισμού των εννοιών.

Ο Σάββας επέλεξε να υπηρετήσει το ελληνικό Πανεπιστήμιο, αλλά, εάν υπηρετούσε σε κάποιο από τα υψηλού κύρους ιδρύματα του εξωτερικού, θα είχε αναδειχθεί, χωρίς αμφιβολία, σε αστέρα επιπέδου αυτών που έχει μελετήσει, δηλαδή του Paul Grice ή του John Searle. Σε μια εποχή με καχυποψία απέναντι στους αναλυτικούς φιλοσόφους για την υποτιθέμενη εμμονή τους με την τυποποίηση, ο Σάββας δεν δίστασε να ασκήσει κριτική τόσο στην εμμονική τυποποίηση όσο και στην καχυποψία απέναντι στην τυποποίηση. Δεν διάλεγε ποτέ τον εύκολο δρόμο. Δεν απέρριψε το λογικό περιεχόμενο, όπως επέλεξαν να κάνουν άλλοι, επειδή επηρεάζεται από τη γλωσσική πράξη. Αντιθέτως, παρέμεινε πιστός στα αυστηρά λογικά κριτήρια και προσπάθησε να δώσει ουσιαστικές απαντήσεις σε ερωτήματα που αφορούν τη σχέση γλώσσας, αλήθειας και γνώσης, πάντα με σεμνότητα και αίσθηση του μέτρου. Τον ενδιέφερε η βαθύτερη και πληρέστερη κατανόηση της ολότητας του νοήματος, της σχέσης της αληθειακής διάστασης του προτασιακού περιεχομένου με την προθετικότητα της γλωσσικής πράξης. Η σχέση αυτή παραμένει συμπαγής και διαδραστική στο έργο του –όπως δηλώνεται και στον τίτλο της εισαγωγής αυτής– χωρίς να απορρίπτεται το ένα ή το άλλο μέρος. Θεωρώ τον εαυτό μου εξαιρετικά τυχερό που μαθήτευσα από νωρίς μαζί του και ως εκ τούτου μπόρεσα να εκτιμήσω το δρόμο που χάραξε ο Σάββας. Λίγοι, δυστυχώς, ακολούθησαν το δρόμο αυτό, καθώς το πιο εύκολο ήταν πάντα είτε μια συνολική απόρριψη της λογικής ανάλυσης είτε μια συλλήβδην συντακτικοποίησή της με πλήρη υποταγή του νοήματος στη συντακτική δομή, όπως συμβαίνει χαρακτηριστικά στην γερμανική σχολή της

σύγχρονης σημασιολογίας-πραγματολογίας όπου ακόμη και η γλωσσική πράξη αποτελεί κομμάτι της δομής της πρότασης (με τελεστές, επί παραδείγματι, γλωσσικής πράξης). Κατανοώντας πλήρως τη σχέση του Grice μεταξύ προτασιακού και συνομιλιακού νοήματος (sentence and speaker meaning), η συνεισφορά του Σάββα συνολικά μπορεί να ιδωθεί ως μια πρόταση για το πώς μπορούμε να κατανοήσουμε αυτή τη σχέση με τον πληρέστερο και πιο ακριβή τρόπο.

Κεντρικό γνώρισμα των ερευνών του, όπως ανέφερα ήδη, είναι η εξέταση του πώς συνδέεται η σημασιολογία (οι συνθήκες αλήθειας μιας πρότασης) με την πραγματολογία (που ορίζει την επικοινωνιακή πρόθεση του ομιλητή). Στο έργο του, όπως αποτυπώνεται χαρακτηριστικά στο βιβλίο του *Truth, Force, and Knowledge in Language* (2020), αναδεικνύει ότι οι κυρίαρχες πραγματολογικές θεωρίες συχνά δεν επαρκούν για να εξηγήσουν πλήρως τη λογική και τη φύση της ανθρώπινης επικοινωνίας και προτείνει νέες αναλυτικές προσεγγίσεις. Το ερευνητικό του έργο παρεμβαίνει δυναμικά στον διάλογο που άνοιξαν οι J. L. Austin και John Searle για τη γλωσσική πράξη, αναδεικνύοντας τις εγγενείς αδυναμίες των υφιστάμενων πραγματολογικών μοντέλων. Στον συλλογικό τόμο *Foundations of Speech Act Theory* (2007), ο Σάββας εισάγει θεμελιώδεις μεθοδολογικές διακρίσεις για την κατανόηση της προσλεκτικής δύναμης (illocutionary force). Συνολικότερα, το έργο του προσφέρει ένα αυστηρό μεθοδολογικό πλαίσιο που μας επιτρέπει να δούμε πιο καθαρά τα προβλήματα της κυρίαρχης θεωρίας των γλωσσικών πράξεων του Searle.

Η κριτική του Σάββα στη θεωρία των γλωσσικών πράξεων του Searle επικεντρώνεται στο γεγονός ότι οι υφιστάμενες ταξινομήσεις των γλωσσικών πράξεων συχνά αποτυγχάνουν να ερμηνεύσουν την πολυσημία και την έμμεση γλωσσική πράξη επειδή βασίζονται μόνο σε στατικούς κανόνες και προϋποθέτουν την ταυτότητα του προτασιακού περιεχομένου από τη μια γλωσσική πράξη στην άλλη. Ο Searle, ακολουθώντας την παράδοση του Frege, υποστηρίζει, για παράδειγμα, ότι μια δήλωση (π.χ. *Ο Γιάννης έφυγε*) και η αντίστοιχη ερώτηση (*Έφυγε ο Γιάννης;*) διαθέτουν ακριβώς το ίδιο προτασιακό περιεχόμενο (propositional content), αλλά διαφέρουν μόνο ως προς την προσλεκτική τους δύναμη. Ο Σάββας επιχειρηματολογεί ενάντια σε αυτή την θέση στο άρθρο του *Yes-no questions and the myth of content invariance* (2007), αποδεικνύοντας ότι αυτή η παραδοχή οδηγεί σε λογικά άτοπα και υπονομεύει την ίδια την ικανότητά μας να ταυτοποιούμε σωστά τις γλωσσικές πράξεις. Υποστηρίζει ότι η δομική διαφορά μεταξύ μιας ερώτησης και μιας δήλωσης (assertion) επηρεάζει και το ίδιο το περιεχόμενο της πρότασης και δεν αποτελεί απλώς ένα εξωτερικό πραγματολογικό περικάλυμμα. Αντί να βλέπει μια ερώτηση ως μια απλή λογική πρόταση *p*, όπως και η δήλωση, η οποία απλώς τυγχάνει να περιβάλλεται με ερωτηματική ισχύ, ο Σάββας προτείνει ότι η προσλεκτική δύναμη της ερώτησης επιδρά και καθορίζει το προτασιακό περιεχόμενο. Η σχέση δηλαδή λογικού περιεχομένου και γλωσσικής πράξης δεν είναι στατική, δεν παίρνει ο προσλεκτικός τελεστής απλώς το προτασιακό περιεχόμενο *p* στο πεδίο του. Η σχέση είναι δυναμική και ετεροκαθοριζόμενη. Χρειαζόμαστε επομένως ένα μοντέλο που περιλαμβάνει διάκριση ανάμεσα σε (α) γλωσσικές πράξεις πρώτης τάξης, δηλαδή βασικές γλωσσικές πράξεις όπως οι δηλώσεις που έχουν άμεσο προτασιακό περιεχόμενο, και (β) γλωσσικές πράξεις ανώτερης τάξης όπως οι ερωτηματικές δομές και οι προστακτικές των οποίων το περιεχόμενο δεν είναι μια στατική πρόταση, αλλά ένα σύνολο από πιθανές πράξεις πρώτης τάξης (δηλαδή οι πιθανές απαντήσεις που καλείται να επιλέξει ο ακροατής).

Με αυτή την αναδιατύπωση, ο Σάββας καταρρίπτει τον μύθο του αναλλοίωτου λογικού περιεχομένου που επέβαλε το αυστηρό μοντέλο του Searle, προσφέροντας μια πιο ρεαλιστική και δομικά συνεπή γλωσσολογική ερμηνεία. Το άρθρο μου στο παρόν τεύχος ενισχύει την θέση του Σάββα διερευνώντας μια πιο σύνθετη εικόνα της ίδιας της

προσλεκτικής δύναμης της ερώτησης, η οποία δεν είναι πάντα η αναζήτηση πληροφορίας, αλλά μπορεί να είναι επίσης καθαρή απορία, στοχασμός ή επιστημική μεροληψία. Σύγχρονες θεωρίες με μεγάλη εμβέλεια όπως του Manfred Krifka, ο οποίος προτείνει τελεστές γλωσσικής πράξης ως συντακτικά αντικείμενα στη δομή της πρότασης, θα είχαν πολλά να μάθουν από τα αποδομητικά επιχειρήματα του Σάββα. Ο Σάββας έχει επίσης αντιμετωπίσει κριτικά την έννοια της συνθηκών ειλικρινείας (sincerity conditions), οι οποίες επίσης αποτυγχάνουν να διατηρήσουν το *p* αναλλοίωτο. Εν γένει, λοιπόν, οι πολικές ερωτήσεις (ολικής αγνοίας) δεν είναι απλές γλωσσικές πράξεις με το ίδιο περιεχόμενο όπως οι δηλώσεις.

Εν κατακλείδι, ο Σάββας με το έργο του καταδεικνύει ότι η ίδια η γλωσσική πράξη (το ερωτάν, το ισχυρίζεσθαι) μεταμορφώνει (σε κάποιο βαθμό ή και ριζικά κάποιες φορές) το προτασιακό περιεχόμενο. Η σημασία δεν είναι μια παγωμένη στατική οντότητα ή μια απλή πρόσθεση λογικού περιεχομένου και γλωσσικής πράξης, αλλά διαμορφώνεται δυναμικά ως σύνθεση στην πράξη του λόγου. Γι' αυτό και το *Λόγος γάρ έργου σκιά*: όπως η σκιά αλλάζει σχήμα ανάλογα με την κίνηση του σώματος, έτσι και το προτασιακό λογικό περιεχόμενο (ο λόγος) διαμορφώνεται ανάλογα με την γλωσσική πράξη. Η συνθετική αυτή προσέγγιση αποδεικνύεται πολύ χρήσιμη και για άλλες μη δηλωτικές πράξεις όπως αυτές που επιτελούνται με την προστακτική δομή. Και στις περιπτώσεις αυτές δεν είναι τυχαίο ότι πολύ δύσκολα κανείς μπορεί να ορίσει το ίδιο το περιεχόμενο της πράξης *Μην καπνίζεις!*, καθώς θα μπορούσε να είναι οτιδήποτε από εντολή έως πρόσκληση ή μια απλή προτροπή. Η ερμηνευτική ρευστότητα δεν αποτελεί πρόβλημα, αλλά αποτέλεσμα της δυναμικής σχέσης λογικού και επικοινωνιακού περιεχομένου.

Θα ήθελα να εκφράσω τη βαθιά μου ευγνωμοσύνη στον αγαπητό Σάββα για την συνεισφορά του στη σημασιολογία, πραγματολογία και αναλυτική φιλοσοφία. Υπήρξε μέγα προνόμιο για την ελλαδική ακαδημία το ότι την υπηρέτησε ένας διανοητής τέτοιου βεληνεκούς επί σειρά ετών. Σε προσωπικό επίπεδο, θεωρώ τον εαυτό μου εξαιρετικά τυχερό που μαθήτευσα κοντά του επί σειρά ετών. Σάββα, σε ευχαριστώ για τον τρόπο που μου έμαθες να ασκώ τη σημασιολογική ανάλυση –με ακρίβεια και αυστηρότητα–, για το ότι με ενθάρρυνες να παραμένω κριτική και να μην παρασύρομαι από επιφανειακές προσεγγίσεις και τάσεις και βεβαίως για την οξύνοια και τη διανοητική σου τόλμη. Αυτές τις αρετές θέλω να πιστεύω ότι συνέχισα και συνεχίζω να εφαρμόζω στην πράξη στο δικό μου έργο και αυτές προσπαθώ κι εγώ με τη σειρά μου να καλλιεργήσω στους φοιτητές και τις φοιτήτριές μου.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τους εκλεκτούς συναδέλφους που έσπευσαν να ανταποκριθούν στο κάλεσμα για τον τόμο αυτό: Γιαννούλα Γιαννουλοπούλου, Διονύση Γούτσο, Μαρία Καραλή, Μάνο Λαμπίδη, Σοφία Μαρμαρίδου, Σπύρο Μοσχονά, Κική Νικηφορίδου και Σταυρούλα Σταυρακάκη. Εκτιμώ την πρόθεσή τους να τιμήσουν την προσφορά του Σάββα, καθώς και τη συνέπεια και τον ενθουσιασμό με τον οποίο χειρίστηκαν τις απαιτήσεις του εγχειρήματος. Τα άρθρα όλα, με το έναν ή τον άλλο τρόπο, διαπραγματεύονται πτυχές θεμάτων με τα οποία έχει ασχοληθεί ο Σάββας. Θα ήθελα, τέλος, να ευχαριστήσω τους εκδότες της *Γλωσσολογίας* Διονύση Γούτσο και Σπυριδούλα Μπέλλα για την πρόσκλησή τους να φιλοξενήσει η *Γλωσσολογία* τον τιμητικό αυτό τόμο, και βεβαίως την τεράστια πρακτική βοήθεια που προσέφεραν, και ιδιαίτερα τη Γιαννούλα Γιαννουλοπούλου για την πολύπλευρη συμβολή της.

Αγαπητέ Σάββα, όλοι εμείς σου αφιερώνουμε τον τόμο αυτό με την εκτίμηση και την αγάπη μας. Τύχη αγαθή στα νέα σου εγχειρήματα!